

KIRIMLI HAFIZ HÜSAM'IN TERESSÜL ADLI ESERİNİN
YENİ BİR NÜSHASI
A NEW COPY OF KIRIMLI HAFIZ HÜSAM'S TERESSÜL

GÜLLÜ ÖZDEMİR

Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature.
gullubosca@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-7769-1247>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-62, Mayıs-May 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 30.01.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 18.03.2018

Sayfa-*Pages* : 123-132

 <http://dx.doi.org/>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

**KIRIMLI HAFIZ HÜSAM'IN TERESSÜL ADLI ESERİNİN
YENİ BİR NÜSHASI**
A NEW COPY OF KIRIMLI HAFIZ HÜSAM'S TERESSÜL

GÜLLÜ ÖZDEMİR

Öz

Münşeat türünün Osmanlı'daki en eski örneklerinden biri Kırmılı Hafız Hüsâm'ın Teressül adlı eseridir. Eserin müellifi hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak bazı deliller neticesinde müellifin XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başlarında yaşamış, Kütahya'da Germiyanogulları Beyliği divanında görev yapmış biri olduğu tahmin edilmektedir. Eserin şu ana kadar bilinen tek bir nüshası vardır ve bu nüsha Selim Ağa Kütüphanesi'nde Nurbanu 122 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Eser, H.831 tarihinde Şeyh Mehmed tarafından istinsah edilmiştir ve dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kitabet edebinden, ikinci bölümde sername, üçüncü bölümde cevapname ve dördüncü bölümde berat yazma usulünden bahsedilmiştir. Teressül'ün daha önce kaynaklarda hiç bahsedilmeyen, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan ve kayıtlara Mûnisü'l-İhvân olarak geçen yeni bir nüshası daha tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle inşa ilminden genel hatlarıyla bahsedilip, Kırmılı Hafız Hüsâm ve Teressül adlı eseri hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde yeni nüsha tanıtılmış ve her iki nüshanın müşterek ve farklı yanları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma neticesinde elde edilen bilgilere sonuç kısmında değinilmiştir. Yapılan bu çalışmanın inşa ilmi ile ilgili çalışmalara yararlı olacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırmılı Hafız Hüsâm, Teressül, inşa, yeni nüsha

Abstract

One of the oldest examples of Münşeat type in the Ottoman period is the Kırmılı Hafız Hüsâm's Teressül. There is no information available in the sources about author of the work. However, in the light of some evidences, it is estimated that the author lived between the ends of the XIV. century and the beginning of the XV. century and also served in the Germiyanogulları Principality council in Kütahya. To the best of authors' knowledge, there is one copy of the work and this copy registered as Nurbanu with the 122 archive number is in the Selim Ağa Library. This work was copied by Şeyh Mehmed in the H.831 and was composed of 4 sections. Kitabet edebi, sername, cevapname and berat writing was mentioned in the first, second, third and fourth sections, respectively. A new copy of Teressül which hasn't been mentioned before in sources, has been discovered as Mûnisü'l-İhvân at Beyazıt Provincial Public Library.

In this study, firstly a general knowledge about the prose education was given and Kırmılı Hafız Hüsâm and his work named as Teressül were mentioned. Afterwards, a new copy was introduced and information about the common and different aspects of the both copies was given. Obtained information from this work was addressed in the conclusion part. It is expected that this work will be helpful the studies related to prose education.

Key Words: Kırmılı Hafız Hüsâm, Teressül, prose, a new copy

Giriş

Batıda *diplomatik*, İslam geleneğinde *inşa* ya da *kitabeta* adlarıyla anılan ilim dalı, her türlü resmî ve özel yazışma esaslarını konu alan bir ilim dalıdır. *İnşa* kelimesinden türetilmiş olan *münşeât* ise bu ilim dalına konu olan yazım esaslarının bahsedildiği ve yine bu ilim dalına konu olan her türlü yazımın bir araya getirildiği eserlerdir.

Ortaçağ Avrupa'sında bu ilmin ortaya çıkmasında savaş sonrası birçok belgenin kaybolması ya da sahtelerinin düzenlenmesi etkili olmuştur. Belgelerin sahtelerini gerçeklerinden ayırt etme zarureti doğmuştur (Kütükoğlu, 1994: 4).

Batıda ilk olarak Fransızlar bu ilmin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Diplomatik ilminin kurucularının özellikle *Benedictins* tarikatı mensupları olduğu bilinmektedir. Dom Mobillon'un *De re diplomatica* adlı eseri bu konudaki ilk eser kabul edilir. Ayrıca Fransa'da *Ecole des chartes* adıyla kurulan okul, bu ilimle ilgili belgelerin sistematik bir şekilde öğretildiği bir yer olmuştur. Daha sonra Viyana ve Avrupa'nın diğer ilim merkezlerinde de bu okul örnek alınarak diplomatik ilminin öğretildiği okullar açılmıştır (Gökbilgin, 1992: 13-14).

İslam geleneğine bakıldığında ise Bizans ve İran olmak üzere iki gelenek karşımıza çıkar. Emeviler Dönemi'nde Suriye ve Mısır'da yazışma işlerinden Bizans kâtipleri sorumlu iken, Irak ve İran'da bu görev Sasani kâtipler tarafından yürütülmüştür. Abbasiler Dönemi'nde ise Müslüman asıllı kâtipler tercih edilmiştir. Müslüman kâtiplerin - Reyhman ve Zajanczkowski, diplomatik modellerin aslında Çin ve Uygur geleneklerinden oluşan bir şekli yansıttığını, bu modellerin Orta Asya'daki Türk-İslam devletleri tarafından yani Samanoğulları'ndan başlayarak Gazneliler özellikle Karahanlılar, Selçuklular ve İlhanlılar tarafından geliştirildiğini belirtmişlerdir (Gökbilgin, 1992: 14). Ayrıca Kütükoğlu, Osmanlı'nın Bizans kanalıyla Avrupa diplomatilerinin tesiri altında kaldığını da belirtir (Kütükoğlu, 1994: 5). Dolayısıyla Osmanlı diplomatilerinin Arap, Fars ve Bizans diplomatik kaidelerinin etkisi altında şekillendiği görülür.

Osmanlı diplomatik kaidelerinin ve belge örneklerinin ilmî bir gaye ile olmasa da bir araya getirildiği eserlere *münşeât mecmuaları* adı verilmektedir. Bu alanda bilinen ilk Türkçe *inşa* kitabı ise Ahmed-i Dai'nin Teressül adlı eseridir¹. Teressül, her ne kadar eksik bir eser olmuş olsa da konunun ele alındığı ilk ve en eski eser olması sebebiyle önemlidir.

Yine *münşeât* türünde yazılmış en eski örneklerden biri de Kırmılı Hafız Hüsam'ın Teressül adlı eseridir. Eserin kaynaklarda bilinen ve Şinasi Tekin'in daha önce üzerinde çalıştığı tek bir nüshası vardır. Bu çalışmada ise eserin daha önce kaynaklarda hiç bahsedilmeyen, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan ve kayıtlara Mûnisü'l-İhvân olarak geçen yeni bir nüshası tanıtılmaya çalışılacaktır.

1. Kırmılı Hafız Hüsam ve Teressül

Şinasi Tekin, 1971 yılında üzerinde çalıştığı Yahya bin Mehmed El-Kâtib tarafından hazırlanan Menâhicü'l-İnşâ adlı eserin Teressül'den sonra *münşeât* türünün Osmanlı'daki en eski örneği olabileceğini belirtmiştir. Eserin iki nüshası olup Tekin, M.

¹ Manisa Muradiye Kütüphanesi 1856/3 (113b-121b).

1479 tarihli Paris nüshası² üzerinde çalışmıştır (Tekin, 1971: 7). Ancak bir tesadüf sonucu rastladığı 15. yüzyılın sonlarında düzenlenmiş olan bir mecmuanın sonuna eklenmiş, Kırımlı Hafız Hüsam'a ait Teressül adlı eser fikrini değiştirmiştir.

Kırımlı Hafız Hüsam'a ait olan Teressül adlı bu eser, Menâhicü'l-İnşâ adlı eserin yazılışından elli yıl kadar önce Şeyh Mehmed tarafından H.831 (M.1427) tarihinde istinsah edilmiştir. Eser, Fatih devrinde Niğdeli Pir Mehmed bin Hacı Yakub tarafından 1473-1487 tarihleri arasında düzenlenmiş olan bir mecmuanın son kısmında (110b-148b) yer almaktadır. Bu mecmua, Selim Ağa Kütüphanesi'nde Nurbanu 122 arşiv numarası ile kayıtlıdır (Tekin, 2008: 5).

Eserin müellifi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Şinasi Tekin'e göre ismindeki Kırımlı ifadesi onun Kırım'dan Anadolu'ya göç etmiş olabileceğini düşündürmüştür. Ancak eserinde Kırım Tatarcasına ait dil özelliklerine hiçbir şekilde rastlanmamış olması ya çok küçük yaşta iken Anadolu'ya geldiği ya da Anadolu'da doğduğu fikrini vermiştir. Eserinde yer alan 1405 yılında Çelebi Mehmet tarafından Kütahya'ya gönderilen *sevgenname* (yemin mektubu) yazar hakkında bazı çıkarımlarda bulunmayı sağlamıştır. Siyasi bakımdan son derece önemli ve belki de gizli tutulması gereken bu yemin mektubunu o yıllarda Kütahya'da Germiyan Beyliği divanında resmî bir vazifesi olan kimse görebilirdi. Çelebi Mehmet için oldukça ağır ve haysiyet kırıcı cümleleri içeren bu mektubu çekinmeden eserine koyabildiğine göre yazarın Osmanlı divanından olması mümkün değildir. Bu nedenle Kırımlı'nın Kütahya'da Germiyanogulları Beyliği divanında görevli bir kimse olduğu söylenebilir. Ancak eserini hiç kimseye ithaf etmemiş olması hangi hükümdar divanında görev yaptığı hakkında bilgi vermez (Tekin, 2008: 6-7).

2. Mûnisü'l-İhvân

Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde Kırımlı Hafız Hüsam'a ait Mûnisü'l-İhvân adlı yazma bir eser daha mevcuttur. Kayıtlarda bu eserin Ahmed b. Halil tarafından H.912 (1506/1507) tarihinde istinsah edildiği geçmektedir. Şinasi Tekin'in Kırımlı'ya ait Teressül adlı eser üzerine yaptığı çalışmada bu yazmadan söz edilmemektedir. Eserin adının Mûnisü'l-İhvân olduğu belirtilen aşağıdaki bölüm, bu eserin yine Kırımlı tarafından yazılan ayrı bir inşa kitabı olduğunu düşündürmüştür.

“[11a] (5) ... *Bu risâleye (6) mûnisü'l-ihvân ad virildi ümîd aşhâb-ı hilm-i haremnden ve erbâb-ı ilm-i keremden (7) oldur kim eger zelle-i kademe ve usret-i kaleme muṭṭali' olursa 'afv itmegile (8) setr idüp fazl-ı kalem birle sehvin ve gâlaṭın ve noḳşânın işlâh ideler ...*”

Ancak eser incelendiğinde bu yazmanın Kırımlı'nın Teressül adlı eserinin bir nüshası olduğu fikrini uyandırmıştır. Çünkü Teressül ile Mûnisü'l-İhvân arasında çok fazla benzerlik vardır. Örneğin daha önce bahsedilmiş olan *sevgenname*'nin bir benzeri Mûnisü'l-İhvân'da da mevcuttur. Tek bir farkla ki Teressül'deki yemin mektubunda

² Bibliotheque Nationale, Suppl Turc No. 660.

(137a/1-138a/1) mektubun Çelebi Mehmet tarafından yazıldığı açıkça ifade edilmiştir. Ancak Mûnisü'l-İhvân'da bu kısım (51a/2-53b/4) “*fülân oğlu fülân*” şeklinde değiştirilmiştir. Bunun nedeni Mûnisü'l-İhvân'ın istinsah edildiği tarihlerde Germiyanogulları Beyliği'nin Osmanlı topraklarına katılmış olması olabilir. Osmanlı sınırları içinde Osmanlı açısından ağır ve haysiyet kırıcı cümlelerin olduğu bir yemin mektubunda isimlerin açık bir şekilde yazılması pek mümkün olmasa gerek.

3. Teressül ve Mûnisü'l-İhvân'ın Müsterek ve Farklı Yönleri

Her iki eserin istinsah tarihleri dikkate alındığında aralarında yaklaşık 79-80 yıllık bir zaman farkı olduğu görülür. Teressül, H. 831 (1427) tarihinde Şeyh Mehmed tarafından istinsah edilirken, Mûnisü'l-İhvân, H.912 (1506/1507) tarihinde Ali b. Halil tarafından istinsah edilmiştir.

Mûnisü'l-İhvân'ın mukaddimesi:

“*Bi'smillâhi'r-rahmâni'r-rahîm*

[1b] (1) *Teressül mûnisü'l-ihvân min inşâ Kıvrımlı Hâfiz zikru'llâh a 'lâ ve bi'l-takdîm evlâ* (2) *hamd-i bî-kıyâs u senâ-yı bā-esâs ol Hâlık-ı cinn ü nâs pâdişâh-ı* (3) *bî-niyâz u bende-nivâz hâzretine te'âlâ ve takaddes bu kıatre-i nuţfeyi ve zerre-i* (4) *mühenneyi kemâl-i şun'ı ve tamâm-ı kudreti ve 'inâyet-i hikmeti birle emsâlsiz* (5) *ve 'illetsiz ve âletsiz fî-zülumât-ı selâse hamd-ı senâ'-i nebevî muktezâsınca* (6) ***inne ahadeküm yucme' halkah fi-baṭni ümmih erba'ne yevmen***³ *ana rahminde* (7) *tedrîc birle terbiyet idüp cân virdi kendü vahdâniyetin* (8) *ve künûz-ı bî-nihâyetin ve rumûz-ı bî-gâyetin bildürüp kemâl-i kudretin* (9) *ve bedâyi'-i şun'in zühûra getürmek için nice gönüller şayd idici hûb* [2a] (1) *şüretleri 'adem 'âleminden vücüd 'âlemine getürdi ve benî âdemi sâ'ir mahlûkât* (2) *üzerine mükerrem ve mufadḍal kılmağ için 'aql-ı şahîh u nuţk-ı faşîh birle* (3) *maḥşûş kaldı ve bî-nihâyet fazlından ve bî-gâyet kereminden ve feşâhat-ı* (4) *lisân ve kitâbet-i benân ve hidâyet-i imân ve hil'at-ı İslâm'ı ihsân idüp* (5) *kelime-i şehâdeti ehl-i tevḥîd dilinde kavluhu Te'âlâ ânâ'e'l-leyli sâciden ve kâ'imen*⁴ (6) *tekrâr kılmağ erzânî kaldı ki eşhedü en lâ ilâhe illa'llâhü vahdehu lâ şerike lehü*⁵ *ve şükren sümme şükren sümme şükren 'alâ kesretü'n-ni'am ve'l-hamdülillâh*⁶ ...”

³ “Sizden birinizin annesi karnındaki yaratılışı kırk günde toplandır.” (Buhârî, Bedü'l-Halk 6; İbn Mace, Sünen 10; Tirmizî, Sünen 30, Kader 4)

⁴ “...Gece saatlerinde secde ederek ve ayakta durarak...” (Zümer, 39/9).

⁵ “Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir. O'nun hiçbir ortağı yoktur.” (Müslim, Tahâret 17; Ebü Dâvud, Tahâret 65; Tirmizî, Tahâret 55; İbn-i Mâce, Tahâret 60).

⁶ “Bol nimetler için Allah'a hamd ve şükür ve şükür ve şükürler olsun.”

Teressül'ün mukaddimesi:

“[110b] (1) Bismi'llâhi 'r-rahmâni 'r-rahîm - Rabbi'r-rahîm bi'l-hayr (2) Zikru'llâhi evcebü ve a'lâ ve taqdîmu ismihi eşvabu ve evlâ hamd-i bî-kıyâs u senâ-i (3) bâ-esâs ol Hâlik-i cinn ü nâs ve râzîk-ı cemî'-i ecnâs pâdişâh-ı (4) bî-niyâz u bende-nüvâz hâzretine -te 'âlâ ve tekdâdes- muttasıl olsun ki bu bir kaṭre (5) nutfeyi ve zerre-i meniyyi kemâl-i kudreti ve inâyet-i hikmeti birle ana rahminde tadrîcile (6) terbiyet idüp cân virdi bedâyi'-i şun'ını ve 'acâyib-i kudretini zuhûra getürmekiçün (7) niçe gönülleri şayd idici hüb şüretleri misâlsüz ve âletsüz 'adem 'âleminde vücûd (8) 'âlemine getürdi ve benî âdemi sâyir-i mahlûkât üzerine mükerrem ve muḫazzâl kılmağičün (9) 'akl-ı şahîh ve nuṭk-ı faşîh ve kalb-i selîm ve ṭab'-ı müstakîm ve kâmet-i müstevî birle (10) maḫşûş kılup bî-nihâyet fazlından ve bî-ğâyet kereminden zelâkat-ı lisân ve kitâbet-i (11) benân ve hidâyet-i imân ve hil'at-i İslâm'ı ihsân idüp kelime-i şehâdeti ehl-i tevḫîd [111a] (1) dilinde anâ 'el-leyl sâciden ve kâyimen tekrâr itmek rûzî kıldı ki **eşhedü en (2) lâ ilâhe illa'llâh vaḫdehu lâ şerîke lehu fe-şükren sümme şükren sümme şükren 'alâ (3) zâlik en-ni'am el-hamdü li'llâh** ” (Tekin, 2008: 27).

Yukarıda verilen Münisü'l-İhvân ve Teressül'ün mukaddime kısımları, birebir olmasa da büyük benzerlik göstermektedir. Yine her iki yazmada da eserin mahiyetinin anlatıldığı ve Kırımlı Hafız Hüsâm için dua istenilen kısım da oldukça benzerdir:

Münisü'l-İhvân

“[11b] (1)...Teressül (2) bâbında bu bir muhtaşardur ki ḫâcet vaktinde zahmetsüz maḫşûd için nâme (3) bulunur ve hem cevâb u ḫiṭâb yazmağa dilin nev-heves mübtedîye 'azîm fâ'ide ider (4) ve zihnin açar ve Pârsî nâmeler daḫı okumağa vesîle olur ve bu nüsha (5) cem' olunup kaleme geldüğine sebep oldur ki mektûb yazmağa ve okumağa vesîle olur (6) heves iden 'azîz ḫardaşlar ve nev-ḫîz iğitler bu muhtaşardan fâ'ide dutdukları (7) bu şağîrû'l-cirm ve kebîrû'l-cürm Kırımlı Hâfîz Hüsâm'ı hayr-ı du'âyile añup (8) Fâtîhatü'l-kitâb kırâ'atınıñ sevâbın anuñ ḫaḫkında ihsân ideler”

Teressül

“[115b] (3) Teressül bâbında bu bir muhtaşardur (4) ki yazmağa okumağa heves iden mübtedîye 'azîm fâ'ide ider ve zihni (5) açar ve Pârsî nâmeler okumağa daḫı vesîle olur ve bu nüsha cem' olunup (6) kaleme geldüğine sebep oldur kim 'azîz ḫardaşlar ve nev-ḫîz yigitcükler bu Teressül'den fâ'ide tudukları vakit bu za'îfü'l-cirm kebîrû'l-cürm Kırımlı Hâfîz Hüsâm'ı hayr-i du'âyile añup Fâtîhatü'l-kitâb kırâ'atınıñ sevâbın anuñ ḫaḫkında ihsân ideler” (Tekin, 2008: 33).

Şinasi Tekin, bu bölümün dil içi çevirisini şu şekilde vermiştir: “Yazışma konusunda (Teressül) bu kısa (bir risale)dir. Yazı yazmaya, okumaya heves eden ve başlayanlara çok faydalıdır. Zihni açar, Farsça

mektupları da okumayı sağlar. Bu kitabın düzenlenip yazılmasına sebep şu olmuştur: Sevgili kardeşler ve yeni yetişen gençler bu Teressül'den faydalandıkları zaman bu zayıf bünyeli, günahı çok Kırımlı Hafız Hüsam'ı dua ile anıp Fâtiha (Sûresi)nin okunmasından hasil olacak sevabı ona tevcih etsinler” (Tekin, 2008: 83-84).

Mûnisü'l-İhvân'da eserin adının ne olduğuna dair önemli bir bölüm mevcutken, Teressül'de eserin adının açık bir şekilde ifade edildiği böyle bir bölüm yoktur.

Mûnisü'l-İhvân

“[11a] (5) ... Bu risāleye (6) Mûnisü'l-İhvân ad virildi ümîd aşhâb-ı hilm-i haremnden ve erbâb-ı ilm-i keremden (7) oldur kim eger zelle-i kademe ve 'usret-i kaleme muṭṭali' olursa 'afv itmegile (8) setr idüp fazl-ı kalem birle sehvin ve ğalaṭın ve noḳşânın işlâh ideler”

Mûnisü'l-İhvân, beş bölümden teşekkül ederken, Teressül, dört bölümden teşekkül etmektedir. Teressül'de eksik olan bu bir bölümde kişilerin makam ve derecelerine uygun nasıl dua edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.

Mûnisü'l-İhvân

“[12a] (8) ... Bu kitâb beş faşl üzerine mebnîdür (9) **Faşl-ı evvel** kitâbet edebîn bildürür **Faşl-ı sâni** her kişinüñ miḳdârına lâyiḳ du 'â itmek bildürür [12b] (1) **Faşl-ı sâlis** sernâme yazmak ṭarîḳin bildürür **Faşl-ı râbi** ' cevâbnâme (2) yazmak ṭarîḳindedür **Faşl-ı hâmis** berâtlar yazmak ṭarîḳindedür”

Teressül

“[116a] (1)... Bu kitâb dört faşıl üzerine mebnîdür (2) **Faşl-ı evvel** kitâbet edebîn bildürür (3) **Faşl-ı sâni** sernâme yazmak ḳâ'idesin bildürür (4) **Faşl-ı sâlis** cevâbnâmeler yazmak ḳânûnün bildürür (5) **Faşl-ı râbi** ' berâtlar yazmak ṭarîḳasın bildürür” (Tekin, 2008: 34).

Mûnisü'l-İhvân'da var olup, Teressül'de eksik olan ikinci bölümde vezirlere, beylere, komutanlara, kadınlara, müderrislere, şeyhlere, divan ehline, kadınlara, kâtiplere, bezirgânlara, İslam askerlerine, düşman askerlerine, anneye, babaya, evlada, hastaya, düşmana, kiliseye, şehirlere, kalelere, kötü kişilere vb. nasıl dua edileceği bildirilir.

Mûnisü'l-İhvân

“[15a] (8) **vezirlere** edâma'llâhü zıll-ı 'âṭfetühü ve merḫametühü a'lâ ra'iyetühü yâ nefede'llâhü (9) evâmirühü ve zâ'afa ḳudretühü yâ ṭavvala'llâhü fi's-sa'âdet 'ömrühü ve nazm emrühü [15b] (1) yâ edâma'llâhü 'alâhü yâ edâma'llâhü iḳbâlühü ve zâde rif'atühü celâlühü... (6) **meşâyihlere**

edāma'llāhü berekātühü dīvān ehline harasa'llāhü devletühü (7) yā edāma'llāhü 'alāhü yā edāma'llāhü temkīnühü...[16a] (2) küffār leşkerine zemzemu'llāhü hazelehümü'llāhü ataya edāma'llāhü şeşkatühü (3) anaya edāma'llāhü şyānethā ve re'fethā yā 'ismethā yā 'iffethā oğula (4) enbetehu'llāhü nebāten ve ḥasenen⁷ yā tavvala'llāhü 'ömrühü yā eṭāla'llāhü ḥayātühü ...”

3.1. Mûnisü'l-İhvân ve Teressül'deki Sername Örnekleri

Mûnisü'l-İhvân'da üçüncü bölümde, Teressül'de ise ikinci bölümde nasıl sername yazılması gerektiği ile ilgili örnek metinler verilmiştir. Her iki yazmada bununla ilgili örnekler şu şekilde sıralanmıştır:

Mûnisü'l-İhvân		Teressül	
Nev'-i âḥar 17b/1	Müsta'idlere 30a/9	Mu'teber beglere 119a/1	'Ammāl 126b/8
Nev'-i âḥar 17b/8	Hâfizlara 30b/5	Nev'-i âḥar 119a/9	Ehl-i sük 126b/11
Nev'-i âḥar 18a/5	İmāmlara 31a/4	Vezirlere 119b/6	Ehl-i şan'at 127a/2
Nev'-i âḥar 18b/4	Hâkimlere 31a/9	Zen-i emir 120a/2	Bâkî dürlü ḥirfet ehline 127a/5
Nev'-i âḥar 19a/3	'Atṭārlara 31b/4	Ferzend-i emir 120a/8	Oğul ataya 127b/1
Nev'-i âḥar 19b/4	Müneccimlere 31b/6	Sübaşı 120b/2	Oğul anaya 127b/6
Nev'-i âḥar 19b/8	Kâtiblere 32a/4	Hâzinedâr 120b/9	Oğula 127b/11
Ṭarîk-i âḥar 20a/1	Bâzergānlara 32b/9	Kotvāl 120b/11	Eger ata mu'teber beg olsa 128a/8
Nev'-i âḥar 20a/4	Aḫîlere 33a/7	Ḳal'a beglerine ve büyük ḳullara 121a/3	Ulu ḳarındaşa 128b/2
Nev'-i âḥar 20a/6	Mu'arriflere 33b/4	İl beglerine ve Farsak beglerine ve Kasun beglerine 121a/7	Giçi ḳarındaşa 128b/7
Nev'-i âḥar 20a/8	Mü'ezzinlere 34a/1	Çaşnigirilere 121a/10	Ulu kız ḳarındaşa 128b/8
Nev'-i âḥar 20b/3	Muhtesiblere 34a/8	Müderis 121b/2	'Amüya ve tayıya 129a/1
Nev'-i âḥar 20b/9	Nâyiblere 34b/6	Mu'îd 121b/10	Er gendü 'avratına 129a/7
Nev'-i âḥar 21a/7	'Amel-dârlara 34b/9	Müsta'idd 121b/11	'Avrat gendü erine 129a/11
Ruk'a-ı kâzî leşker 21a/9	Bakḳāllara 35a/2	Nāme-i kâzî 121b/4	Ata ve ana şulbi kızlarına 129b/5
Nev'-i âḥar 21b/2	San'at Ehline 35a/4	Nāme-i ḥafîb 122a/11	Ḳızcağaza 129b/9
Nev'-i âḥar 21b/3	Oğul ataya 35b/3	Nāme-i ḥoş-ḥ'ân ve ḥafîz 122b/4	Nāme-i ma'sûḳ 129b/11
Tehni'et-i nev-rüz 21b/4	Ata büyük beg olsa 36a/1	Nāme-i eyimme 122b/9	Ma'sûḳa-i mü'ennes 130a/9
Tehni'et-i berāt 21b/8	Oğul anaya 36a/4	Nāme-i mü'ezzin 123a/4	Nāme-i 'āşîḳ-ı bî-çāre 130b/5
Tehni'et-i 'ıyd 22a/3	Ana oğluna 36a/8	Nāme-i güyende 123a/8	İştıyāknāme 131a/4

⁷“(Allah) onu güzel bir şekilde yetiştirdi” (Âl-i İmrân, 3/37)

Tehni'et-i tezvîc 22b/3	Nev'-i âhar 36b/6	Nâme-i dostân-ı yek-dil 123a/11	Şikâyetnâme-i dostân 132b/3
Tehni'et-i ferzend 23a/3	'Avrat erine 37a/6	Nâme-i hekim 123b/3	'İyâdetnâme 134a/2
Tehni'et-i kudüm 23b/8	'Aks er 'avratına yaza 37b/1	Nâme-i müneccim 123b/6	Nev'-i âhar der-şîğa-i Farsî 134b/9
Beg oğlanlarına 24a/4	Kârdaşa 37b/5	Nâme-i şâ'ir 123b/9	Ta'ziyetnâme 135a/11
Nev'-i âhar 24b/2	Er kârdaşlar kız kârdaşlara 37b/9	Nâme-i mu'arrif 124a/4	Takrîr-i âzâdnâme 136b/4
Veziirlere 25a/1	'Amüya ve tayiya 38a/2	Nâme-i vâ'iz 124a/6	Sevgendnâme 137a/3
Beglerbegine 25a/7	Hâtûnlara 38a/6	Nâme-i mütevellî 124a/9	
Sübaşılara 25b/4	Nev'-i âhar 38a/9	Nâme-i mütevellî 124b/1	
Kâzî leşkere 25b/8	'Âşık ma'şûka 38b/3	Nâme-i şahne 124b/3	
Müftilere 26a/5	Nev'-i âhar 39a/5	Nâme-i kâtib 124b/4	
Kâzîlere 26b/4	Nev'-i âhar 39b/8	Nâme-i tüccâr 124b/9	
Müderrişlere 27a/2	Nev'-i âhar-ı mü'ennes 40a/5	Nâme-i âhî 125a/3	
Nev'-i âhar 27a/9	Ma'şûk 'âşîka 40b/3	Nâme-i muhtesib 125a/9	
Seyyidilere 27b/8	İştîyâknâme 41a/7	Nâme-i şeyh ve zâhid ve şüfi 125b/5	
Mu'teber şeyhlere 28a/8	'İyâdetnâme 46a/4	Nâme-i seyyid 125b/8	
Nev'-i âhar 29a/2	Ta'ziyetnâme 47a/9	Nâme-i hâcî 125b/11	
Vâ'izlere 29a/6	Âzâdnâme 50a/1	Nâme-i dost 126a/6	
Hatîblere 29b/5	Sevgendnâme 51a/2	Nâme-i nâyib 126b/4	
Nev'-i âhar 30a/2	Merhametnâme 53b/4	Bir dürlü dağı 126b/7	

3.2. Mûnisü'l-İhvân ve Teressül'deki Cevapname Örnekleri

Mûnisü'l-İhvân'da dördüncü bölümde, Teressül'de üçüncü bölümde yer alan cevapname örnekleri şu şekilde sıralanmıştır:

Mûnisü'l-İhvân	Teressül
Nev'-i âhar 57b/4	Ulu beglere 138a/1
Nev'-i âhar 58a/6	Nev'-i âhar 138a/4
Nev'-i âhar 58b/4	Cevâbnâme-i vezîr 138a/12
Nev'-i âhar 59a/2	Cevâbnâme-i hâtûn 138b/7
Nev'-i âhar 59b/2	Cevâbnâme-i emîr-zâde 139a/1
Nev'-i âhar 60a/2	Cevâbnâme-i sübaşı 139a/6
Cevâbnâme-i vüzerâ 60b/2	Cevâbnâme-i müderriş 139a/12
Cevâbnâme-i 'ale'l-ittlâk 60b/8	Cevâbnâme-i kâzî 139b/4
Nev'-i âhar 61a/4	Cevâbnâme-i hatîb 139b/9
Cevâbnâme-i dânişmend 61b/1	Cevâbnâme-i imâmân 140a/2

Nev'-i âhar 61b/8	Cevâbnâme-i hüflâz 140a/5
Nev'-i âhar 62a/7	Cevâbnâme-i kâtib 140a/11
Nev'-i âhar 62b/3	Cevâbnâme-i tüccâr 140b/3
Nev'-i âhar 63a/4	Cevâbnâme-i ahîrân 140b/8
Nev'-i âhar 63a/8	Cevâbnâme-i dostân der mevsim-i bahâr 141a/2
Cevâbnâme-i havâfîn 63b/7	Cevâbnâme-i 'ala'l-itlâk 141b/8
Nev'-i âhar 64b/4	Nev'-i âhar 142a/3
Nev'-i âhar oğula cevâb 65a/2	Nev'-i âhar 142a/6
Nev'-i âhar 65a/6	Nev'-i âhar 142a/9
Nev'-i âhar 65b/4	Cevâbnâme-i ferzend 142a/11
Nev'-i âhar 66a/1	Cevâbnâme-i âhar 142b/3
	Nev'-i âhar 142b/7
	Nev'-i âhar 143a/4
	Cevâbnâme-i ta'ziyetnâme 143a/8

3.3. Mûnisü'l-İhvân ve Teressül'deki Berat Örnekleri

Her iki eserin son bölümünde de beratlar ile ilgili örnekler yer verilmiştir. Farklı olarak Teressül'de bu bölümün sonuna dört tane hüccetname örneği eklenmiştir.

Mûnisü'l-İhvân	Teressül
Berât-ı kużât 66b/2	Mañsab-ı tedrîs 144a/3
Berât-ı mañsib-ı tedrîs 67b/6	Berât-ı mañsab-ı kâzî 144b/7
Berât-ı mañsib-ı hîtabet 68b/4	Berât-ı hîtabet 145b/1
Berât-ı mañsib-ı ihtisâb 69a/5	Berât-ı ihtisâb 145b/10
Berât-ı ehl-i şükr 70a/5	Berât-ı sübaşî 146a/9
Berât-ı müselleme 70b/3	Berât-ı keñhudâ-yı şehîr 146b/9
Berât-ı 'amel-dâr 71a/1	Berât-ı sipâhî 147a/6
Berât-ı nâ'ib 71a/6	Berât-ı müselleme 147a/11
	Berât-ı câmegî 147b/3
	Berât-ı 'amâl 147b/7
	Berât-ı nâyib 147b/11

Sonuç

Mûnisü'l-İhvân, Kırımlı Hafız Hüsam tarafından yazılmış olup H.912 (1506/1507) tarihinde Ahmed b. Halil tarafından istinsah edilmiştir. Münşeat türünde yazılmış olan eser, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı olup, 72 varak ve beş bölümden oluşmaktadır. Eserde mükaddime kısmından sonra inşa ve kitabet ilmiyle ilgilenmenin öneminden, ata, ana ve üstat hakkından, kalem ehlinin nasıl olması ve davranması gerektiğinden ve yazı yazarken nelere dikkat edilmesi gerektiğinden bahsedilir. Devamındaki bölümlerde sırasıyla kişilerin rütbe ve derecelerine uygun nasıl dua edilmesi gerektiğine, nasıl sername, cevapname ve berat yazılması gerektiğine dair örnekler verilir.

Kırımlı'nın bu eserinden önce Şinasi Tekin'in üzerinde çalışmış olduğu Teressül adlı bir eseri daha vardır. Fatih devrinde Niğdeli Pir Mehmed bin Hacı Yakub tarafından 1473-1487 yılları arasında düzenlenmiş olan bir mecmuanın son kısmında (110b-148b) yer alan Teressül, H. 831 (1427) tarihinde Şeyh Mehmed tarafından istinsah edilmiştir. Eserin bulunduğu mecmua, Selim Ağa Kütüphanesi'nde Nurbanu 122 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Münşeat türünde yazılmış olan bu eser, 39 varak olup, dört bölümden oluşmaktadır. Bahsettiği konular ve verdiği örnek metinlerle Mûnisü'l-İhvân'a benzeyen eserin tek farkı, Mûnisü'l-İhvân'da ikinci bölümde yer alan kişilerin rütbe ve derecelerine uygun nasıl dua edilmesi gerektiğinden bahseden bölümün bulunmamasıdır.

İlk bakışta isimlerinden dolayı her ikisi de münşeat türünde Kırımlı Hafız Hüsam tarafından yazılmış iki farklı eser gibi görünse de eserler incelendiğinde aslında Teressül ve Mûnisü'l-İhvân'ın aynı eserler olduğu anlaşılmıştır.

Kaynaklar

- GÖKBİLGİN, Tayyip. (1992). *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Kırımlı Hafız Hüsam, *Mûnisü'l-İhvân*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, vr. 72.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- TEKİN, Şinasi. (1971). *Menâhicü'l-İnşâ, The Earliest Ottoman Chancery Manual by Yahyâ bin Mehmed el-Kâtib from the 15th Century*, Community Art Workshop, Roxbury, Mass.
- TEKİN, Şinasi. (2008). *Kırımlı Hafız Hüsam Teressül (Hacı Selimağa, Nurbanu No:122/5)*, The Department of Near Eastern Languages and Literatures Harvard University.